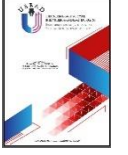

USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi - International
Journal of Social Sciences Academy, Yıl 2, Year 2, Sayı 3, Issue 3,
Haziran 2020, June 2020.
e issn: 2687-2641

GENÇLİK VE AHLAKİ KAYITSIZLIK: LİSE ÖĞRENCİLERİNİN AHLAKİ KAYITSIZLIK DÜZEYLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

YOUTH AND MORAL DISENGAGEMENT: AN ASSESSMENT ON HIGH
SCHOOL STUDENTS' LEVELS OF MORAL DISENGAGEMENT

Nevzat GENCER

Dr. Öğr. Üyesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Hitit Üniversitesi, Sağlık Bilimleri
Fakültesi, Çorum/Türkiye.

Asst., Prof., Social Work, Hitit University, Faculty of Health Sciences,
Çorum/Turkey.

nevzatgencer@hitit.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-9619-8119

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 3 Nisan / 3 April

Kabul Tarihi / Date Accepted: 9 Haziran / 9 June

Yayın Tarihi / Date Published: 25 Haziran / 25 June

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Gencer, N. (2020). Gençlik ve
Ahlaki Kayıtsızlık: Lise Öğrencilerinin Ahlaki Kayıtsızlık Düzeyleri Üzerine Bir
Değerlendirme. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 2(3), 308-
335.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbad>
mail: usbaddergi@gmail.com

Öz: Ahlaki kayıtsızlık, ahlak dışı davranışlar sergileyen ve bu nedenle de suçluluk ve utanç gibi bir takım olumsuz duygular yaşayan bireylerin çeşitli mekanizmalar yoluyla bu tür olumsuz duygulardan kurtulmak için başvurdukları yöntemlerden birisidir. Bu araştırmada, lise öğrencilerinin ahlaki kayıtsızlık düzeyleri bazı değişkenlere göre incelenmiştir. Araştırma, Çorum il merkezinde 226'sı kız, 150'si erkek olmak üzere toplam 376 öğrenci ile yürütülmüştür ve öğrenciler araştırmaya gönüllü olarak katılmıştır. Çalışmada kişisel bilgi anketi ile Bandura ve arkadaşları (1996) tarafından geliştirilen ve Yavuz-Birben ve Bacanlı (2017) tarafından Türkçe'ye uyarlaması yapılmış olan "Ahlaki Kayıtsızlık Ölçeği" (Moral Disengagement Scale) kullanılmıştır. Veriler IBM SPSS Statistics (v22) paket programı ile analiz edilmiştir. Verilerin analizinde bağımsız örneklem t-testi, varyans analizi ve Post Hoc (LSD) testleri kullanılmıştır. Araştırmada, Ahlaki Kayıtsızlık Ölçeğinin (AKÖ) Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı .86 olarak hesaplanmıştır. Araştırma sonucunda, ahlaki kayıtsızlık ölçeğinden alınan genel puan ortalamasının ortanın üzerinde olduğu görülmüştür ($\bar{X}=1.73$). Cinsiyet, toplumun onaylamadığı bir davranışa ailenin tepkisi, ahlaki kuralların aile içinde vurgulanma sıklığı ve kendisi hakkında kararların ailede alınma şekli değişkenlerine göre örneklem grubunun ahlaki kayıtsızlık puan ortalamalarının anlamlı bir şekilde farklılaştığı tespit edilmiştir. Sınıf düzeyi, anne ve baba eğitim durumu değişkenlerine göre ise, ahlaki kayıtsızlık puan ortalamalarında anlamlı bir farklılaşma bulunmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Ahlaki Kayıtsızlık, Gençlik, Lise Öğrencileri, Psikoloji, Sosyal Hizmet

Abstract: Moral disengagement is one of the methods that individuals who exhibit immoral behaviours and therefore experience some negative emotions such as guilt and shame resort to get rid of such negative emotions through various mechanisms. In this study, moral disengagement levels of high school students were examined according to some variables. The study was conducted with 376 students in total, 226 girls and 150 boys, in the city center of Çorum and students participated in the research voluntarily. In addition to personal information questionnaire, "Moral Disengagement Scale", which was developed by Bandura et al. (1996) and adapted to Turkish by Yavuz-Birben and Bacanlı (2017), was used in the study. The data were analysed through IBM SPSS Statistics (v22) package program. Independent sample t-test, variance analysis and Post Hoc (LSD) tests were used in the analysis. Cronbach Alpha reliability coefficient of the Moral Disengagement Scale (MDS) was calculated as .86 for this research. As a result of the study, it was found that the mean of the general score obtained from the moral disengagement scale was above the average ($\bar{X} = 1.73$). It was determined that the mean scores of moral disengagement of

the sample group differed significantly according to the variables of gender, the family's response to a behaviour that is not approved by the society, the frequency of moral rules being emphasized in the family, and according to the way decisions are made about the person himself in the family. There was no significant difference in the mean scores of moral disengagement according to the variables of class level, mother and father educational status.

Keywords: Psychology of Religion, Moral Disengagement, Youth, High School Students, Psychology, Social Work

GİRİŞ

Genç nüfusu yoğun olan ülkemizde 2018-2019 verilerine göre genel ve mesleki ortaöğretimde toplam 5.649.594 öğrenci öğrenimlerine devam etmektedir (MEB Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2019). Bir ülkenin geleceği açısından tartışılmaz öneme haiz genç bireylerin iyi eğitilmesinin ve donanımlı yetiştirilmesinin yanı sıra içinde yaşadıkları toplumun kültürünü, değerlerini, davranış kalıplarını ve ahlaki normlarını benimsemeleri de son derece önemlidir.

Toplum tarafından onaylanan davranış kalıpları bireyin dışında kalan toplumun diğer üyeleri tarafından o bireyin toplumsal uyumunun bir gereği olarak düşünülmektedir. Toplumlar eğitim politikalarını ve planlamalarını da bu tür beklentileri dikkate alarak gerçekleştirmektedirler. Örneğin yetiştirilmek istenen birey tanımlanırken Türk Milli Eğitim Temel Kanunu'nun genel amaçları bölümünde (Milli Eğitim Temel Kanunu, 1973: Madde 2/1) ve 2023 Eğitim Vizyon Belgesi'nin farklı yerlerinde yapılan ahlak ve ahlaki değerler vurgusu dikkat çekmektedir (2023 Eğitim Vizyon Belgesi, 2018). Ancak bebeklikten itibaren sosyalleşmeye başlayan bireyin bu gelişim ve sosyalleşmesi sürecinde ahlaki kabul edilen eylem ve davranışlardan zaman zaman sapmalar da meydana gelmekte ve bu durumlar kimi zaman kişinin suçluluk duymasına yol açabilmektedir. Böyle zamanlarda ahlaki kabul edilmeyen davranışları sergileyen bireyler çeşitli mekanizmalar yoluyla davranışlarının olumsuz etkilerini azaltmaya ya da olumsuzluklardan kurtulmaya çalışabilmektedir. Bu durum "ahlaki kayıtsızlık" olarak değerlendirilmektedir.

Bu araştırmada, lise öğrencilerinin ahlaki kayıtsızlık düzeyleri tespit edilmeye ve bazı değişkenlere göre incelenmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede, Çorum İl merkezinde bulunan liselerde öğrenimlerine devam eden öğrencilerin ahlaki kayıtsızlık düzeylerini tespit etmek amacıyla anket uygulaması yapılmıştır. Öğrencilerin, bir takım

demografik değişkenler (cinsiyet, sınıf, anne ve baba eğitim durumu, toplumun onaylamadığı bir davranışa ailenin tepkisi, ahlaki kuralların aile içinde vurgulanma sıklığı ve kendisi hakkında kararların ailede alınma şekli) ile ahlaki kayıtsızlık arasındaki ilişki incelenmiştir.

1. AHLAKİ KAYITSIZLIK

İnsanoğlu bebeklik döneminden itibaren iyiyi ve kötüyü birbirinden ayırt etme; olumsuz olandan uzaklaşma ve olumlu olana da yaklaşma eğilimi göstermektedir (Hamlin vd., 2007: 557; Hamlin vd., 2010: 923). Kötü olandan kaçınma ve iyi olana yakınlaşma, sosyalleşme sürecinde pekiştirilmekte ve bu süreç ebeveynler tarafından desteklenmektedir (Sheikh ve Janoff-Bulman, 2010: 388-389). Neredeyse bütün kültürlerde ahlaka uygun davranışlar övülmekte, ahlaka aykırı kabul edilenler ise yerilmektedir. Bu yüzden insanlar ahlak sahibi bir kimse olmak için gayret göstermekte, ahlaki olmayan davranışlar ile bu tür davranışların sonuçlarından ise kaçınmaya çalışmaktadır (Sheikh ve Janoff-Bulman, 2013). Buna rağmen bireyler ahlak dışı kabul edilen davranışlarda bulduklarında utanç, suçluluk vb. rahatsız edici duyguları yaşarlar (Sheikh ve Janoff-Bulman, 2010) ve duyguların üzerlerinde oluşturdukları olumsuzluklardan sakınmak için de birtakım yöntemlere başvururlar. Ahlak dışı davranan kimsenin ahlaki bütünlük algısına zarar vermeden bu olumsuz duygulardan kurtulabilmesinin yollarından biri de ahlaki kayıtsızlıktır (moral disengagement).

Sözlükte *ahlaki geri çekilme* olarak tercümesi verilen "moral disengagement" kavramı (Online Tureng Sözlük), Türkiye'de yapılan çalışmalarda "ahlaki çözüme" (Erbaş ve Perçin, 2017: 177), "ahlaki uzaklaşma" (Gezici-Yalçın vd., 2016; Kaya, 2018; Köklü, 2019; Özalp ve Yirci, 2019) ve "ahlaki kayıtsızlık" şeklinde geçmekte (Yavuz-Birben ve Bacanlı, 2017) ve bu tanımlamalar aynı kavramı ifade etmektedir.

Ahlaki kayıtsızlık, Albert Bandura tarafından ilk olarak sosyal bilişsel teori üzerine yazdığı kitabında tanımlanmış (Bandura, 1986) ve daha sonra ahlaki davranışa odaklanan çalışmalarında detaylandırılmıştır. Ahlaki kayıtsızlık, içsel ahlaki standartlarımızı bir kenara koymamızı ve herhangi psikolojik bir sıkıntı hissetmeden ahlaka aykırı davranmamızı sağlayan birbiriyle ilişkili sekiz bilişsel mekanizmayı ifade eder. Sosyal bilişsel teoride, iç kontroller ancak aktif olduklarında etkili bir şekilde çalışırlar. Ahlaki kayıtsızlık

mekanizmaları, iç standartlarımızı davranışlarımızı yorumlama biçimimizden ayırarak onları etkisiz hale getirir (Moore, 2015: 199). Yüksek ahlaki kayıtsızlık eğilimine sahip bireyler, özdenetimlerini pasifleştirirler. Böylece içsel gelişmelerinden arınmak ve ahlaki kayıtsızlık eğilimine herhangi bir rahatsızlık ya da suçluluk duygusu yaşamadan girmek mümkün hale gelebilmektedir (Bandura, 1999: 206).

Ahlaki kayıtsızlık; davranışın bilişsel bir çarpıtması (Gibbs vd., 1995) ya da bilişsel olarak yeniden yapılandırılması üzerine çalışır. Genel olarak insanlar, davranışlarının ahlaki açıdan uygun olduğunu kendi içlerinde belirli bir mantık çerçevesinde meşrulaştırana kadar zararlı bir davranışa girişmezler. Bu ahlaki gerekçelendirme sürecinde zararlı davranış, toplumsal bakımdan değerli ya da ahlaki amaçlara hizmet ettiği şeklinde kişisel ve sosyal olarak kabul edilebilir hale getirilir. İnsanlar daha sonra ahlaki bir zorunluluk üzerine hareket eder ve başkalarına zarar verirken kendilerini ahlaki eyleyici (moral agent) olarak düşünebilirler. (Bandura, 1999: 194). Böylece, bireyler kişisel değerlerini ve toplumsal normlarını reddetmek zorunda kalmazlar ve davranışlarına ve olumsuz sonuçlarına sosyal ve ahlaki açıdan olumlu bir şekilde bakabilirler. Diğer bir anlatımla ahlaki kayıtsızlık; iç kontrolün seçici olarak devre dışı bırakılmasını sağlayan, ahlaki öz yaptırımları (self-sanctions) önleyen ve zarar verici davranışların ahlaki etkilerini azaltan bilişsel manevraları içerir. Sonuç olarak, yanlış davranışlar, duygusal tepkiler ya da kişinin kendi ahlaki standartlarına açıkça aykırı biçimde davranışlarda bulunması herhangi bir ahlaki yaptırım yaşamadan kabul edilebilir hale gelir (Paciello vd., 2013: 4).

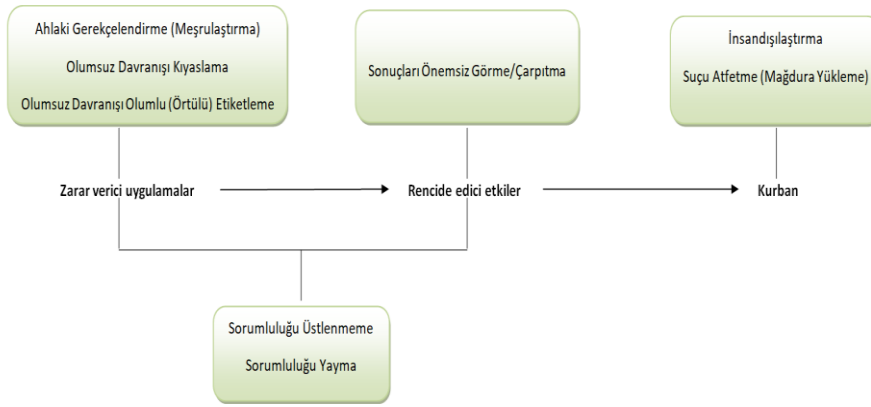
Literatürde ahlaki kayıtsızlığın terör (Bandura, 1990; Bandura, 2015), savaş (Aquino vd., 2007), doğa ve çevre (Yavuz Birben, 2019), saldırganlık, şiddet (Bandura vd., 1996; Gini vd., 2014), ergenlerde zorbalık ve siber zorbalık (Van Cleemput vd., 2014; Perren ve Gutzwiller-Helfenfinger, 2012), yazılım ve bilgisayar korsanlığı (Garbharran ve Thatcher, 2011; Rogers, 2001), idam kararının yerine getirilmesi (Osofsky vd., 2005), spor müsabakalarında gözlenen antisosyal davranışlar (Boardley ve Kavassanu, 2010), kişinin yurttaşlık görevlerini ihlal etmesi (Caprara vd., 2009), aile içi şiddet (Gülmez, 2014) gibi pek çok durumda ele alındığı görülmektedir. Bu başlıklardan da anlaşılacağı üzere ahlaki kayıtsızlık süreçleri en net

olarak başkalarına zarar veren davranışlarda kendini göstermektedir (Bandura, 1986).

2. AHLAKİ KAYITSIZLIK MEKANİZMALARI

Ahlaki kayıtsızlık süreçlerini işleten mekanizmalar bireyleri, zarar verici davranışlarını meşrulaştırmaya teşvik eder. Bu şekilde ortaya çıkan zararın kişisel sorumluluğu en aza indirgenmiş ve kurban değersizleştirilmiş olur (Johnson, 2014: 38-39). Söz konusu sekiz psiko-sosyal ahlaki kayıtsızlık mekanizması Şekil 1’de gösterilmiştir (Bandura, 2015: 3).

Şekil. 1. Ahlaki Kayıtsızlık Mekanizmaları

Ahlaki olmayan eylemlerin ya da başkalarına zarar verici davranışların psikolojik olarak bir sorun ya da rahatsızlığa dönüşmeksizin birey açısından kabul edilebilir hale gelmesine yardımcı olan bu sekiz mekanizmayı Moore (2015) şu şekilde bir örnek ile açıklamaktadır:

“Örnek olarak, Sam'in hırsızlığı yasaklayan bir iç standardı olduğunu, ancak Starbucks'tan ödeme yapmadan bir gazete aldığını düşünün. Ahlaki çözümler mekanizmaları Sam'in gazeteyi almasının önemli bir şey olmadığına (*sonuçları çarpıtmak*), herkesin bazen gazete gibi küçük şeyleri aldığına (*sorumluluğu yayma*), gazeteyi almanın başkalarının ihlallerine kıyasla küçük olduğuna inanmasına (*olumsuz davranış kıyaslama/avantajlı karşılaştırma*) ya da Starbucks çalışanlarının gazete kopyalarını aldığını gördüğü için, neden kendisi de yapmasın ki? şeklinde yorumlamasına (*sorumluluğu üstlenmeme*) neden olur. Yine büyük resme bakarak bilgili bir vatandaş olmanın gazete için ödeme yapmaktan daha önemli olduğunu düşünebilir (*ahlaki*

gerekçelendirme/meşrulaştırma). İşi bittiğinde gazeteyi kafede bırakmayı bile düşünebilir ve bu durumda sadece onu 'ödünç almış olur' (*olumsuz davranışı olumlu/örtülü etiketleme*). Starbucks'ın kayıp gazeteyi fark etmeyecek, büyük ve acımasız bir şirket olduğunu (*insandışılştırma*), hatta kahveden çok fazla ücret aldığı için gazetenin alınmasını hak ettiğini bile düşünebilir (*suçu mağdura yükleme*)" (Moore, 2015: 199).

Bu örnekte Sam, hırsızlığa ilişkin ahlaki iç standardını pasifleştirmiş ve çeşitli mekanizmalara yönelerek ahlaki olmayan davranışına karşı bir kayıtsızlık geliştirmiştir. Böylece o; hiçbir rahatsızlık hissetmeden, koltuğunun altında gazetesiyile dükkândan çıkmıştır. İşte bu mekanizmalar insanların zaman zaman ahlak dışı davranışlarına karşı çeşitli gerekçeler üretmesini ve bu gerekçeleri de rasyonelleştirmesini mümkün kılmakta ve bu şekilde kişinin ahlaki bütünlüğüne zarar gelmesini ve utanç, suçluluk ya da vicdani bir rahatsızlık hissetmesini engellemektedir.

Konu gelişim evreleri açısından ele alındığında; çocuğun çocukluk döneminde ailenin ahlaki düşünce ve davranışlarını benimsediği, ergenlik döneminde ise duygu, düşünce ve davranışlarını aileden çok arkadaşlarının kabullerine göre oluşturduğu görülmektedir. Bu yönüyle Bandura'nın aşamalı bir süreç olarak tanımladığı ahlaki kayıtsızlık (2002: 110), çocuklarda ve ergenlerde farklı seyrettiği değerlendirilmektedir. Çocuklarla karşılaştırıldığında ahlaki kayıtsızlığın ergenlerde daha fazla olduğu bulgulanmıştır (Gini vd., 2014: 62-63). Yapılan bir araştırmada 14-16 yaş ergenlerde ahlaki kayıtsızlığın daha güçlü bir biçimde ortaya konulduğu, sonrasında ise kayıtsızlık düzeyinin yavaş yavaş düştüğü tespit edilmiştir. Bu durum yaşla birlikte artan bilişsel ve sosyal yapılar, davranışları planlayabilme ve sonuçlarını kestirebilme yetisinin gelişmesi, çeşitli yaşantılardan ders çıkarma gibi faktörlerin etkisiyle açıklanmıştır (Paciello vd., 2008: 1302-1303).

Öte yandan bu dönemde gençlerin zorlu, stresli ve çalkantılı bir süreç yaşadıkları da bilinen bir gerçektir. Kimlik arayışı içinde olan ve kişiliği gelişen ergenler yoğun duygu durum değişikliğini de tecrübe etmektedirler. Pek çok değişikliğe ayak uydurmaya çalışırken, ebeveynlerden uzaklaşıp akran gruplarıyla daha yakın ilişki kurmaya ve sosyalleşmeye çalışan gençler bu süreçte toplumsal norm ve değerlerle gelişen tutumlar sergileyebilir ve bir takım ahlak dışı

davranışlarda bulunabilir. Meydana gelen biyolojik, fizyolojik, psikolojik ve sosyal bir dizi değişiklikle mücadele ederken genç, bir de bu tür davranışların ortaya çıkardığı suçluluk duygusuyla hesaplaşamayabilir. Dolayısıyla karşı cinse ve akranlarına kendini ispat etme isteği ya da bir gruba ait olma dürtüsü de dikkate alındığında genç; davranışlarının meşru olduğunu, eylemlerinin ahlaki normlarla çelişmediğini iddia ederek davranışlarında ahlaki bir kayıtsızlık sergileyebilir.

3. ARAŞTIRMANIN AMACI

Yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda bu çalışmada nicel olarak büyük bir popülasyonu ifade eden lise gençliğinin ahlaki kayıtsızlık düzeyleri üzerinde durulacak ve bu konuda betimsel bir değerlendirme yapılacaktır. Elde edilecek sonuçların başta ebeveynler olmak üzere, öğretmenlere, rehberlik çalışanlarına, okul yöneticilerine, eğitimle ilgili paydaşlara (akademisyenler, sivil toplum örgütleri vb.) ve politika üreticilere fikir vereceği değerlendirilmektedir. Lise öğrencilerinin ahlaki kayıtsızlık düzeyinin bazı demografik özelliklere göre değişip değişmediği merak edilmektedir. Bu nedenle araştırmada; lise öğrencilerinin ahlaki kayıtsızlık düzeyinin cinsiyet, sınıf, anne ve baba eğitim durumu, toplumun onaylamadığı bir davranışa ailenin tepkisi, ahlaki kuralların aile içinde vurgulanma sıklığı ve kendisi hakkında kararların ailede alınma şekli değişkenleri açısından farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmektedir. Buna göre; araştırmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- Cinsiyete göre öğrencilerin ahlaki kayıtsızlık düzeyleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık var mıdır?
- Sınıf düzeyine göre öğrencilerin ahlaki kayıtsızlık düzeyleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık var mıdır?
- Anne-baba eğitim durumuna göre öğrencilerin ahlaki kayıtsızlık düzeyleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık var mıdır?
- Toplumun onaylamadığı bir davranışa ailenin tepkisi değişkenine göre öğrencilerin ahlaki kayıtsızlık düzeyleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık var mıdır?

- Ahlaki kuralların aile içinde vurgulanma sıklığına göre öğrencilerin ahlaki kayıtsızlık düzeyleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık var mıdır?
- Kendisi hakkında kararların ailede alınma şekli değişkenine göre öğrencilerin ahlaki kayıtsızlık düzeyleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık var mıdır?

4. YÖNTEM

4.1. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni; 2019–2020 Öğretim Yılında Çorum il merkezinde bulunan ortaöğretim kurumlarının 9., 10., 11. ve 12. sınıflarında öğrenime devam eden toplam 13770 lise öğrencisinden oluşmaktadır. Evrende yer alan öğrencilerin %29.6'sı 9. sınıfta (n=4077), %23.8'i 10. sınıfta (n=3286), %25.4'ü 11. sınıfta (n=3496) ve %21.2'si de 12. sınıfta (n=2911) okumaktadır.* Örneklem sayısının belirlenmesinde büyüklüğü belli olan evrenler için önerilen örneklem belirleme formülü $[n = Nt^2 / d^2 (N-1) + t^2 pq]$ kullanılmış ve buna göre çalışma için yeterli olan örneklem sayısına (n=242) ulaşılmıştır (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2007: 70). Uygulama yapılacak örneklem, iki aşamalı oransız küme örnekleme yoluyla belirlenmiştir. Birinci aşamada yetkililerden alınan bilgiler doğrultusunda Çorum'un farklı mahallelerinden dört lise seçkisiz olarak belirlenmiş, daha sonra bu liselerden araştırmanın örneklemi oluşturacak her sınıf düzeyinden birer şube yine seçkisiz olarak tespit edilmiştir. Araştırmanın geçerlik ve güvenilirliğini artırmak için örneklem sayısının çoğaltılması istenmiş ve gönüllülük esasına göre dört yüz öğrencinin çalışmaya katılması planlanmıştır. Ancak çeşitli nedenlerden dolayı bazı anketler analize dâhil edilmemiş ve araştırmaya toplam üç yüz yetmiş altı öğrenci katılmıştır. Örneklem demografik özelliklerine ilişkin dağılım Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Örneklem Demografik Özellikleri

Demografik Özellikler	Seçenekler	Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Kız	226	60,1
	Erkek	150	39,9
Sınıf	9. Sınıf	88	23,4
	10. Sınıf	104	27,7

* Bu veriler Çorum İl Millî Eğitim Müdürlüğü Ortaöğretim Şube Müdürlüğü'nden alınmıştır.

	11. Sınıf	105	27,9
	12. Sınıf	79	21,0
Anne eğitim durumu	İlkokul mezunu ya da altı	181	48,1
	Ortaokul ve lise mezunu	162	43,1
	Yük.ok., üniversite mezunu ve üstü	33	8,8
Baba eğitim durumu	İlkokul mezunu ya da altı	108	28,7
	Ortaokul ve lise mezunu	182	48,4
	Yük.ok., üniversite mezunu ve üstü	86	22,9
Toplumun onaylamadığı bir davranışa ailenin tepkisi	Pek üzerinde durmazlar	10	2,7
	Yanlışımı telafi etmemi beklerler	49	13,0
	Tekrarlanmaması için uyarırlar	287	76,3
	Ceza verirler	30	8,0
Ahlaki kuralların aile içinde vurgulanma sıklığı	Çok sık	74	19,7
	Sık	205	54,5
	Bazen	79	21,0
	Nadiren	11	2,9
	Hiç	7	1,9
Kendisi hakkında kararların ailede alınma şekli	Kendim	91	24,2
	Birlikte	250	66,5
	Anne-babam	35	9,3

Tablo verilerine göre; araştırmaya katılan öğrencilerin %60,1'i kız %39,9'u da erkektir. Katılımcıların %23,4'ü 9. Sınıfta, %27,7'si 10. Sınıfta, %27,9'u 11. Sınıfta ve %21,0'i de 12. Sınıfta öğrenim görmektedir. Örneklemin %48,1'inin anne eğitim düzeyinin "ilkokul mezunu ya da altı", %43,1'inin "ortaokul ve lise mezunu", %8,8'inin ise "yüksek okul/üniversite mezunu ve üstü" seviyede oldukları görülmektedir. Araştırmaya katılan öğrencilerin %28,7'sinin baba eğitim düzeyinin "ilkokul mezunu ya da altı", %48,4'ünün "ortaokul ve lise mezunu", %22,9'unun da "yüksek okul/üniversite mezunu ve üstü" seviyede oldukları tespit edilmiştir. Toplumun onaylamadığı bir davranışa ailenin tepkisi konusunda "pek üzerinde durmazlar" diyenlerin oranı %2,7, "yanlışımı telafi etmemi beklerler" diyenlerin oranı %13,0, "tekrarlanmaması için uyarırlar" diyenlerin oranı %76,3 ve "ceza verirler" seçeneğini işaretleyenlerin oranı da %8,0 çıkmıştır. Ahlaki kuralların aile içinde vurgulanma sıklığı sorusuna örneklemin %19,7'si "çok sık", %54,5'i "sık", %21,0'i "bazen", %2,9'u "nadiren" ve %1,9'u da "hiç" seçeneklerini işaretlemişlerdir. Kendisi hakkında

kararların ailede alınma şekli sorusuna ise örneklemin %24,2'sinin ailesinin kendi kararlarını almalarına izin verdiklerini, %66,5'inin birlikte karar verdiklerini ve %9,3'ünün de kendisi hakkında kararları anne-babasının verdiklerini belirttikleri bulgulanmıştır.

4.2. Veri Toplama Araçları

4.2.1. Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacı tarafından hazırlanan kişisel bilgi formunda cinsiyet, sınıf, anne ve baba eğitim durumu, toplumun onaylamadığı bir davranışa ailenin tepkisi, ahlaki kuralların aile içinde vurgulanma sıklığı ve kendisi hakkında kararların ailede alınma şekline ilişkin demografik değişkenler bulunmaktadır.

4.2.2. Ahlaki Kayıtsızlık Ölçeği

"Ahlaki Kayıtsızlık Ölçeği (AKÖ)", bireyin ahlaki olarak kabul edilen davranışlara karşı kayıtsız kalma derecesini belirlemek amacıyla Bandura, Barbaranelli, Caprara ve Pastorelli, (1996) tarafından geliştirilmiştir. Üç dereceli likert tipi olan ve otuz iki maddeden oluşan ölçekten yüksek puan elde edilmesi ahlaki olmayan davranışların kişi tarafından normal görüldüğünü göstermektedir. Ölçeğin kuramsal dayanağı Ahlaki Kayıtsızlık Kuramıdır. Bu kuramda bulunan ve ahlaki olmayan davranışları meşrulaştırmaya mümkün kılan sekiz sosyo-bilişsel mekanizmanın her biri için dörder madde geliştirilmiştir. Söz konusu mekanizmalar; ahlaki gerekçeleme (meşrulaştırma) (moral justification), örtülü etiketleme (euphemistic language), olumsuz davranış kıyaslama (advantageous comparison), sorumluluğu yayma (diffusion of responsibility), sorumluluğu üstlenmeme (displacement responsibility), olumsuz sonuçları önemsememe/çarpıtma (disregarding or distorting the consequences), insandışılaştırma (dehumanization) ve suç (mağdura yükleme) atfetmedir (attribution of blame). Yapılan faktör analizi sonucunda ölçeğin tek faktörlü bir yapıda olduğu ve varyansın %16.2'sini açıkladığı bulunmuş, alfa güvenirlik katsayısı da (.82) olarak tespit edilmiştir (Bandura vd., 1996: 367).

Ahlaki Kayıtsızlık Ölçeği'nin (AKÖ) Türk Kültürüne uyarlaması ise Yavuz-Birben, Bacanlı (2017) tarafından yapılmıştır. Ölçek toplam puan hesaplanarak değerlendirilmekte ve puanların yüksekliği ahlaki kayıtsızlığın yüksek olduğunu ifade etmektedir. Yapılan faktör analizi sonucunda ölçeğin sekiz faktörlü yapısı doğrulanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi sonucu uyum indeksleri GFI= .88, RMR=.03, SRMR=.07

ve $x^2/df = 2.01$, $RMSEA = .056$ olarak hesaplanmıştır. Ki-Kare değeri sonucunun ($x^2/df = 2.01$) kabul edilen aralıkta olduğu görülmüş olup, $RMSEA$ (Root-Mean-Square Error Approximation) değeri (.056) de iyi derecede bir uyumun elde edildiğini göstermiştir. Ayrıca beş araştırma grubuna uygulanan AKÖ'nün Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısının farklı çalışma gruplarında (.82) ile (.86) arasında değerler aldığı görülmüştür (Yavuz-Birben ve Bacanlı, 2017: 16-18).

Bu araştırmada ise ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı tekrar hesaplanmış olup, ölçeğin tümü için elde edilen Cronbach Alfa değerinin (.86) olduğu görülmüştür. Ölçekten elde edilen puan ortalamasının yüksek olması, örneklemin zarar verici saldırgan davranışları ve ahlaki olmayan eylemleri kabul edilebilir olarak algıladığı anlamına gelmektedir.

4.2.3. İşlem ve Veri Analizi

Gerekli izinler alındıktan sonra uygulamanın yapılacağı okul yönetimleriyle iletişim kurulmuş ve öğrencilerin uygun olduğu bir zamanda anketler araştırmacı tarafından uygulanmıştır. Uygulama öncesinde öğrencilere gönüllülüğün esas olduğu hatırlatılarak anketlerin doldurulmasıyla ilgili açıklamalar yapılmıştır. Uygulama yaklaşık yirmi dakika sürmüştür. Anketin bazı maddelerini boş bırakan ve tüm sorular için aynı seçenekleri işaretleyen yirmi dört öğrencinin anketi değerlendirmeye dâhil edilmemiştir. Geriye kalan toplam üç yüz yetmiş altı anketin verileri IBM SPSS Statistics (v22) paket programı ile analiz edilmiştir.

Elde edilen verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini anlamak için basıklık ve çarpıklık değerleri hesaplanmaktadır. Basıklık ve çarpıklık değerlerinin ± 1.0 aralığında olması verilerin normal dağıldığının göstergesi olarak kabul edilmektedir (George ve Mallery, 2016). Buna göre, basıklık değeri (.81) ve çarpıklık değeri de (.61) olarak tespit edilen araştırma verilerinin normal dağılım gösterdiği söylenebilir. Verilerin çözümlenmesinde çeşitli istatistiksel tekniklerden yararlanılmıştır. Bunlar; iki değişkenli gruplar arası farklılıkları tespit etmek için kullanılan bağımsız örneklemeler için t-testi (Independent-Samples T Tests) ve ikiden fazla olan gruplar arasındaki farklılıkların belirlenmesinde kullanılan tek yönlü varyans analizi (One-way ANOVA) teknikleridir. Bulguların anlamlı olup olmadığının değerlendirilmesinde .05 anlamlılık düzeyi ölçüt alınmış, gruplar arasında belirlenen anlamlı farkların kaynağının

incelenmesinde ise Post Hoc Çoklu Karşılaştırma testlerinden olan LSD testi tekniğinden faydalanılmıştır (Köklü vd., 2006). Elde edilen sonuçlar, "Bulgular" bölümünde tablolar halinde sunulmuştur.

5. BULGULAR

Bu bölümde, örneklemin ahlaki kayıtsızlık ölçeğinden aldığı puanlar, bağımsız değişkenler ile araştırma sorularına ilişkin yapılan analizlerden elde edilen bulgular yer almaktadır.

5.1. Ahlaki Kayıtsızlık Ölçeğine İlişkin Betimsel Bulgular

Tablo 2, öğrencilerin ahlaki kayıtsızlık ölçeğinden aldıkları toplam puan ortalamasına ilişkin verileri içermektedir.

Tablo 2: Ahlaki Kayıtsızlık Ölçeğinden Alınan Puanlara İlişkin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Dağılımları

Bağımlı Değişken	N	Minimum	Maximum	X	Ss
Ahlaki Kayıtsızlık	376	1.03	2.88	1.73	.30

"Ahlaki Kayıtsızlık Ölçeği"nden alınan toplam puan ortalamasının $X=1.73$ ($Ss=.30$) olduğu görülmektedir. Ölçekten alınacak puan ortalamalarının maksimum $X=3.00$, minimum $X=1.00$ olduğu göz önünde bulundurulduğunda dağılımın homojen olduğu ve katılımcıların ortanın üzerinde bir ahlaki kayıtsızlık düzeyine sahip oldukları görülmektedir.

5.2. Öğrencilerin Ahlaki Kayıtsızlık Puanlarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılması

Araştırmanın birinci sorusu "Cinsiyetlerine göre öğrencilerin ahlaki kayıtsızlık düzeyleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık var mıdır?" şeklindedir. Araştırmaya katılan çalışma grubunun ahlaki kayıtsızlık seviyelerinin cinsiyet değişkenine göre farklılaşp farklılaşmadığını anlamak için bağımsız örneklem t-testi uygulanmış ve bulgular Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3: Cinsiyete Göre Ahlaki Kayıtsızlık Puanları t-Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Cinsiyet	N	X	Ss	T	p
Ahlaki Kayıtsızlık	Kız	226	1.66	.25	-6.061	.000
	Erkek	150	1.84	.32		

$p < .05$ (önemli)

Çalışma grubunun ahlaki kayıtsızlık düzeylerinde cinsiyete göre anlamlı bir farklılaşmanın olduğu görülmektedir ($t=-6.061$; $p=.000$,

$p < .05$). Bulgulara göre, erkek öğrencilerin ahlaki kayıtsızlık düzeyinin ($X=1.84$) kız öğrencilerin ahlaki uzaklaşma düzeyinden ($X=1.66$) daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

5.3. Öğrencilerin Ahlaki Kayıtsızlık Puanlarının Sınıf Düzeyine Göre Karşılaştırılması

Araştırmanın ikinci sorusu "Sınıf düzeyine göre öğrencilerin ahlaki kayıtsızlık düzeyleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık var mıdır?" şeklindedir. Araştırmaya katılan çalışma grubunun ahlaki kayıtsızlık seviyelerinin sınıf düzeyi değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını anlamak amacıyla ANOVA testi uygulanmış ve bulgular Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: Sınıf Düzeyine Göre Ahlaki Kayıtsızlık Puanları ANOVA Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Sınıf	N	X	Ss	F	p	Gruplar Arası Fark
Ahlaki Kayıtsızlık	9. Sınıf	88	1.72	.30	.313	.816	-
	10. Sınıf	104	1.73	.27			-
	11. Sınıf	105	1.75	.26			-
	12. Sınıf	79	1.72	.34			-

$p > .05$ (önemsiz)

Ahlaki kayıtsızlık ölçeğinden alınan puan ortalamalarına bakıldığında; sınıf düzeyine göre gruplar arasında anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı görülmektedir ($F=.313$; $p=.816$, $p > .05$). Bu sonuçlardan örneklemin ahlaki kayıtsızlık düzeyi bakımından benzer özelliklere sahip oldukları raporlanabilir.

5.4. Öğrencilerin Ahlaki Kayıtsızlık Puanlarının Anne-Baba Eğitim Düzeyine Göre Karşılaştırılması

Araştırmanın üçüncü sorusu "Anne-baba eğitim durumuna göre öğrencilerin ahlaki kayıtsızlık düzeyleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık var mıdır?" şeklindedir. Örneklemin ahlaki kayıtsızlık düzeyinin ebeveynin eğitim durumu değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için uygulanan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) testi sonuçları Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5: Anne-Baba Eğitim Düzeyine Göre Ahlaki Kayıtsızlık Puanları ANOVA Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Anne Eğitim	N	X	Ss	F	p	Gruplar Arası Fark
Ahlaki Kayıtsızlık	İlk ok. mezn. ya da altı	181	1.71	.31	1.13	.324	-
	Ort. ve lise mezunu	162	1.75	.29			-
	Yk. ok., üniv. ve üstü	33	1.77	.22			-
Bağımlı Değişken	Baba Eğitim	N	X	Ss	F	p	Gruplar Arası Fark
Ahlaki Kayıtsızlık	İlk ok. mezn. ya da altı	108	1.67	.27	2.78	.063	-
	Ort. ve lise mezunu	182	1.76	.31			-
	Yk. ok., üniv. ve üstü	86	1.74	.28			-

$p > .05$ (önemsiz)

Ahlaki kayıtsızlık ölçeğinden elde edilen puanların anne ($F=1.13$; $p=.324$, $p > .05$) ve baba eğitim düzeyi ($F=2.78$; $p=.063$, $p > .05$) değişkenlerine göre farklılaşmadığı görülmüştür. Bu bulgular ahlaki kayıtsızlık üzerinde anne ya da babanın eğitim düzeyinin önemli bir etkisinin olmadığını, farklı eğitim seviyelerine sahip anne ve babaların çocuklarının benzer ahlaki kayıtsızlık özelliklerine sahip olduklarını göstermektedir.

5.5. Öğrencilerin Ahlaki Kayıtsızlık Puanlarının Toplumun Onaylamadığı Bir Davranışa Ailenin Tepkisi Değişkenine Göre Karşılaştırılması

Örneklem grubunun ahlaki kayıtsızlık düzeyinin toplumun onaylamadığı bir davranışa ailenin tepkisi değişkenine göre farklılaşma farkı olmadığını anlamak amacıyla Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) uygulanmış ve bulgular Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6: Toplumun Onaylamadığı Bir Davranışa Ailenin Tepkisi Değişkenine Göre Ahlaki Kayıtsızlık ANOVA Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Toplumun onaylamadığı davranış	N	X	Ss	F	p	Anlamlı Fark (LSD)
Ahlaki Kayıtsızlık	1. Pek üzerinde durmazlar	10	2.17	.35	14.65	.000	1>2
	2. Yanlışımı telafi etmemi beklerler	49	1.82	.37			1>3
	3. Tekrarlanmaması için uyarırlar	287	1.69	.26			1>4
	4. Ceza verirler	30	1.88	.28			

$p < .05$ (önemli)

Tablo verileri incelendiğinde; toplumun onaylamadığı davranışlar konusunda ailelerin sergiledikleri davranış biçimine göre ahlaki kayıtsızlık ölçeğinden elde edilen puanların anlamlı bir biçimde farklılaştığı anlaşılmaktadır ($F=14.65$; $p=.000$, $p<.05$). Farklılaşmanın hangi gruplar arasında olduğuna ilişkin yapılan LSD testi sonucunda toplumun onaylamadığı bir davranış sergilediğinde ailesinin pek üzerinde durmadığını belirten grup ile “yanlışımı telafi etmemi beklerler”, “tekrarlanmaması için uyarırlar” ve “ceza verirler” grubunda bulunanlar arasında olduğu görülmektedir. En fazla ahlaki kayıtsızlık ortalamasının “pek üzerinde durmazlar” ($X=2.17$) ve “ceza verirler” ($X=1.88$) grubunda bulunanlara ait olduğu görülmektedir. Ahlaki kayıtsızlık puan ortalaması en düşük olan grup ise “tekrarlanmaması için uyarırlar” grubunda bulunanlara aittir ($X=1.69$).

Sayfa | 323

5.6. Öğrencilerin Ahlaki Kayıtsızlık Puanlarının Ahlaki Kuralların Aile İçinde Vurgulanma Sıklığına Göre Karşılaştırılması

“Ahlaki kuralların aile içinde vurgulanma sıklığına göre öğrencilerin ahlaki kayıtsızlık düzeyleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık var mıdır?” sorusu araştırmanın beşinci sorusudur. Örneklem grubuna yöneltilen bu soruya verdikleri cevaplar doğrultusunda ölçekten alınan puan ortalamalarına ilişkin analiz sonuçları Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7: Ahlaki Kuralların Aile İçinde Vurgulanma Sıklığına Göre Ahlaki Kayıtsızlık ANOVA Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Ahlaki Kuralların Vurgulanma Sıklığı	N	X	Ss	F	p	Anlamlı Fark (LSD)
Ahlaki Kayıtsızlık	1. Çok sık	74	1.69	.28	3.33	.01	5>1
	2. Sık	205	1.73	.29			5>2
	3. Bazen	79	1.70	.30			5>3
	4. Nadiren	11	1.87	.34			
	5. Hiç	7	2.05	.32			

$p < .05$ (önemli)

Tablo 7; ahlaki kuralların aile içinde vurgulanma sıklığına ölçekten alınan puanların gruplar arasında anlamlı bir şekilde farklılaştığını göstermektedir ($F=3.33$; $p=.01$, $p < .05$). LSD testi sonuçları bu farklılaşmanın ahlaki kuralların aile içerisinde vurgulanma sıklığını "hiç" seçeneğini işaretleyen grupla ($X=2.05$) "çok sık", ($X=1.69$) "sık" ($X=1.73$) ve "bazen" ($X=1.70$) seçeneğini işaretleyen gruplar arasında olduğunu göstermektedir. Puan ortalamaları incelendiğinde ahlaki kuralların hatırlatılma sıklığı arttıkça ahlaki kayıtsızlık davranış düzeyinin düştüğü görülmektedir. Ahlaki kuralların hiç vurgulanmadığını belirten grubun en fazla ahlaki kayıtsızlık puan ortalamasına sahip olduğu görülürken ($X=2.05$), ahlaki kuralların çok sık vurgulandığını belirten grubun ortalamasının ise en düşük olduğu görülmektedir ($X=1.69$).

Sayfa | 324

5.7. Öğrencilerin Ahlaki Kayıtsızlık Puanlarının Kendisi Hakkında Kararların Ailede Alınma Şekline Göre Karşılaştırılması

Örneklem grubunun kendisi hakkındaki kararların ailede alınma şekli değişkenine göre ahlaki kayıtsızlık düzeyinin farklılaşımını anlamak amacıyla yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) sonuçları Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8: Kendisi Hakkında Kararların Ailede Alınma Şekline Göre Ahlaki Kayıtsızlık ANOVA Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Kararların Ailede Alınma Şekli	N	X	Ss	F	p	Anlamlı Fark (LSD)
Ahlaki	1. Kendim	91	1.77	.28	3.43	.03	3>2

Kayıtsızlık	2. Birlikte	250	1.70	.29
	3. Anne- babam	35	1.81	.31

$p < .05$ (önemli)

Tablo 8'deki veriler incelendiğinde; kendisi hakkındaki kararların aile içerisinde verilme şekli değişkenine göre grupların elde ettikleri puan ortalamalarının anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmektedir ($F=3.43$; $p=.03$, $p<.05$). Farklılaşmanın hangi gruplar arasında olduğuna ilişkin yapılan LSD testi sonuçları kararları anne-babasının aldığını belirten grup ile kararları birlikte aldıklarını belirten grup arasında olduğu görülmektedir. Grup ortalamalarına bakıldığında kararları birlikte aldıklarını ifade eden grubun ahlaki kayıtsızlık ölçeğinden aldığı puan ortalamasının en düşük çıktığı görülmektedir ($X=1.70$). Kararları anne babanın verdiği grubun ahlaki kayıtsızlık ortalaması ise en yüksektir ($X=1.81$). Kararları kendisinin verdiği belirten grubun ahlaki kayıtsızlık ortalamasının da yüksek çıkmış olması dikkat çekici bulunmuştur ($X=1.77$).

SONUÇ

Yapılan araştırmada lise öğrencilerinin ahlaki kayıtsızlık düzeyinin cinsiyet, sınıf, anne ve baba eğitim durumu, toplumun onaylamadığı bir davranışa ailenin tepkisi, ahlaki kuralların aile içinde vurgulanma sıklığı ve kendisi hakkında kararların ailede alınma şekli değişkenleri açısından farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesi amaçlanmıştır. Elde edilen bulgular ışığında şu sonuçlara ulaşılmıştır: Üç yüz yetmiş altı lise öğrencisinin ahlaki kayıtsızlık ölçeği puan ortalaması $X=1.73$, standart sapması ise $Ss=,30$ 'dur. Ölçekten alınabilecek puan ortalamalarının maksimum $X=3.00$, minimum $X=1.00$ olduğu göz önünde bulundurulduğunda, dağılımın homojen olduğu ve katılımcıların ortanın üzerinde bir ahlaki kayıtsızlık düzeyine sahip oldukları görülmektedir. Alan yazında araştırma bulgularımıza yakın sonuçların elde edildiği çalışmalara rastlamak mümkündür. Örneğin Karataş ve arkadaşları tarafından yapılan ve ergenlerde ahlaki kayıtsızlığın yordayıcısı olarak arkadaşına bağlanma stilleri ve akran zorbalığının incelendiği çalışmada ergenlerin ahlaki kayıtsızlık puan ortalaması $X=54.70$ (Ölçeğin madde sayısına bölündüğünde çıkan ortalama $X=1.70$ 'e denk gelmektedir.) olarak tespit edilmiştir (2019: 1273).

Ahlaki kayıtsızlık konusunda Bandura, erken yaşlarda cinsiyetler arasında bir farklılık bulunmadığını, ancak, yaş ilerledikçe erkeklerin kızlara göre daha kolay bir biçimde ahlaki kayıtsızlık sergileme eğiliminde olduklarını belirtmektedir (1999: 206; 2002: 115). Araştırma bulgularımız bu bilgiyi destekler sonuçları içermektedir. Ahlaki kayıtsızlık ölçeğinden alınan puanlar cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılık göstermiştir. Her iki grubun puan ortalaması ortanın üzerinde olmakla birlikte elde edilen değerlerden erkek öğrencilerin kızlara göre daha fazla ahlaki kayıtsızlık gösterdikleri anlaşılmıştır. Alan yazında bulgularımızla paralel sonuçlara ulaşan çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin Fitzpatrick ve Bussey'e (2017) göre cinsiyet ahlaki kayıtsızlık üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir ve araştırmacılar erkeklerin ahlaki kayıtsızlık eğilimlerinin kızlara göre daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir (2017: 422). Paciello ve arkadaşları da erkeklerin ahlaki kayıtsızlığa daha eğilimli olduklarını bulmuşlardır (2013: 195). Ülkemizde Meslek Lisesi öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmada da benzer bir sonuca ulaşılmıştır. Araştırmacılar ahlaki uzaklaşma düzeylerinde cinsiyet değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunduğunu ve erkeklerin ahlaki uzaklaşma düzeyinin kız öğrencilerin ahlaki uzaklaşma düzeyinden daha yüksek olduğunu bulmuşlardır (Özalp ve Yirci, 2019: 947). Bunun bir açıklaması kızların empati gibi ahlaki duyguları erkeklerden daha fazla dışa vurmaları olabilir. Zira kızların empatik eğilimleri daha fazladır (Derman, 2013: 1372), başkalarıyla kişisel ilişkiler geliştirme ve bu ilişkileri sürdürmede erkeklere göre daha başarılıdırlar. Erkekler ise kızlara göre daha az ahlaki duygular (örn. suçluluk ve empati) sergilemektedir. Bu da kızları ahlaki olmayan davranışlarda (siber zorbalık, saldırganlık gibi) erkeklere göre daha avantajlı kılmaktadır (Wang vd., 2016: 247-248). Literatürde erkeklerde kavga etme davranışının daha fazla olduğu (Alikaşifoğlu ve Ercan, 2009), antisosyal davranışlar, alkol kullanımı, sigara kullanımı, intihar eğilimi, okul terki ve madde kullanımı gibi riskli davranışların erkeklerde daha fazla olduğuna yönelik bulgular mevcuttur (Öngören vd., 2017: 338). Bununla birlikte Kaya'nın (2018) çalışmasında ahlaki kayıtsızlık üzerinde cinsiyetin anlamlı bir farklılığa yol açtığına rastlanmamıştır.

Sınıf düzeyi değişkenine göre gruplar arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Buna göre örneklemin benzer ahlaki kayıtsızlık düzeyine sahip oldukları söylenebilir. Bu durum araştırmaya

katılanların yaş grubu olarak birbirine yakın olmalarının yanı sıra ahlaki kayıtsızlığı etkileyen farklı faktörlerin bulunmasıyla da ilgili olabilir. Benzer bir sonuç Köklü tarafından da ortaya konulmuştur. Araştırmacı yaş değişkenine göre ergenlerde ahlaki uzaklaşma ve ölçeğin tüm alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık tespit etmemiştir (Köklü, 2019: 65). Ancak bu sonuç Yavuz Birben'in (2019) lise öğrencileri üzerinde yaptığı araştırma sonuçlarıyla çelişmektedir. Araştırmacı 9. sınıf ahlaki kayıtsızlık puan ortalamasının ($X=76.93$) 10. Sınıf ortalamasına göre ($X=74.73$) anlamlı bir şekilde farklılaştığını bulmuştur. Diğer sınıf grupları arasında ise bir farklılık tespit etmemiştir. Yavuz Birben bu durumu 9. Sınıf öğrencilerinin yeni bir okul türüne başlamaları ve çocukluktan ergenliğe geçişi ile açıklamıştır (Yavuz Birben, 2019: 103). Ancak yine de elde edilen ortalamaların birbirine yakın çıkmış olması da dikkate değer bir durumdur. Bu, örneklemin benzer özellikte olduğunu göstermektedir.

Araştırmanın bir diğer bulgusu da ebeveynin eğitim düzeyinin öğrencilerin ahlaki kayıtsızlık düzeyleri üzerindeki etkisi hakkındadır. Yapılan analiz sonuçları anne ya da babanın eğitim seviyesinin örneklemin ahlaki kayıtsızlık tutumu üzerinde anlamlı herhangi bir etkisinin olmadığını göstermektedir. Bu durum farklı eğitim düzeyine sahip ebeveynlerin çocuklarının benzer ahlaki kayıtsızlık özelliklerine sahip oldukları şeklinde yorumlanabilir. Literatürde sonuçlarımızı destekleyen çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin Tola (2003), ahlaki yargı ile çocuğun anne babasının eğitim düzeyi değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşmıştır. Yavuz Birben (2019) de araştırmasında AKÖ'den elde edilen puanların anne ve baba eğitim düzeyi değişkenlerine göre farklılaşmadığını tespit etmiştir. Bununla birlikte Köklü; annenin eğitim düzeyi farklı olan katılımcılar arasında ahlaki uzaklaşma ölçeği ile ahlaki uzaklaşma ölçeğinin alt ölçeklerinde istatistiksel olarak anlamlı farklılığın bulunmadığını, buna karşın baba eğitim düzeyine göre ahlaki uzaklaşma ölçeğinin genelinde gruplar arasında anlamlı bir farklılığın olduğunu ortaya koymuştur (Köklü, 2019: 69, 74).

Toplumun onaylamadığı ahlak dışı davranışlar konusunda ailelerin sergiledikleri yaklaşım biçimine göre örneklemin ahlaki kayıtsızlık düzeylerinin anlamlı bir şekilde farklılaştığı bulgulanmıştır. Farklılaşma toplumun onaylamadığı bir davranış sergilediğimde ailem "pek üzerinde durmaz" diyen grup ile "yanlışımı telafi etmemi beklerler", "tekrarlanmaması için uyarırlar" ve "ceza verirler" diyen

gruplar arasındadır. Ahlaki kayıtsızlığı en fazla olumsuz etkileyen şeyin ahlaki olmayan davranışın üzerinde durulmaması olduğu belirgin bir biçimde ortaya konulmuştur. Ayrıca ahlaki kayıtsızlık puan ortalaması en yüksek olan grup ya da diğer bir deyişle ahlaki olarak uygun bulunmayan davranışları yapmaya en fazla eğilimli olan grup "pek üzerinde durmazlar" ile "ceza verirler" gruplarıdır. "Tekrarlanmaması için uyarırlar" grubunda bulunanların puan ortalaması ise en düşük çıkmıştır. Bu bulgular ahlaki olarak onaylanamayacak olumsuz davranışları cezalandırmanın ya da tamamen çocuğun olumsuz davranışlarına kayıtsız kalmanın söz konusu davranışları olumlu etkilemediğini aksine teşvik edici olduğunu göstermektedir. Araştırma bulguları olumsuz davranış sebebiyle kişinin uyarılmasının daha olumlu sonuç verdiği şeklinde anlaşılabilir. Bununla birlikte, davranışın "pek üzerinde durmazlar" ve davranışa "ceza verirler" gruplarına göre "yanlışımı telafi etmemi beklerler" şeklinde belirten grubun ortalamasının daha düşük çıkmasından bu gruptakilerin ahlaki kayıtsızlık düzeylerinin görece olarak daha olumlu olduğunu değerlendirebiliriz. Bu gruptaki öğrencilerin elde ettikleri puan ortalamasından hareketle ailelerinin aslında ahlaki kayıtsızlık davranışının farkında oldukları ve yanlışa karşı kayıtsız olmadıkları yorumlanabilir. Ancak bu tür yaklaşımı benimseyen aileler davranışa doğrudan bir müdahale yerine çocuğun bu olumsuz ve ahlaken uygunsuz davranışının sonuçlarını görmesini, hatasını anlamasını ve telafi etmesini beklemeyi tercih ediyor olabilirler. Bu yaklaşım tarzının ahlaki kayıtsızlık davranışına karşı ilgisiz kalma ya da ceza verme yaklaşımlarına göre daha olumlu sonuçlar verdiği bulgulardan anlaşılmaktadır. Yavuz Birben'in (2019) çalışmasında ise AKÖ'den elde edilen puanların, toplumun onaylamadığı davranışa yönelik aile tepkisi değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur. Ancak veriler incelendiğinde en fazla ahlaki kayıtsızlık puan ortalamasının "pek üzerinde durmazlar" ve davranışa "ceza verirler" gruplarına ait olduğu görülmektedir. Bu yönüyle bulguların araştırmamızın bulgusuyla benzer olduğu söylenebilir. Alan yazında, ahlaki kayıtsızlıkla söz konusu değişkenin ilişkisine yönelik başka araştırmaya rastlanmadığından bu konuda detaylı karşılaştırma yapılamamıştır.

Anne ve baba kendi anlayışlarını, düşünce sistemlerini ve ahlaki yargılarını kültürel aktarıcıları olan çocuklarına yansıtmaktadır. Çocuklarının toplumun değerleriyle uyumlu, onaylanan davranışları

benimsemiş, onaylanmayan, uygun görülmeyen davranışları sergilemekten kaçınan, ahlaklı bireyler olarak yetişmelerini ister. Çocukta belirli bir ahlaki yargının oluşması için aile içinde ahlak kurallarını vurgularlar. Yapılan bir araştırmada ebeveyn ahlaki yargısı ile çocuğun ahlaki yargısı arasında anlamlı bir ilişkinin bulunduğu tespit edilmiştir. Araştırma sonuçları; annenin ahlaki yargı düzeyinin çocuğun ön ergenlik dönemi ahlaki yargı düzeyi üzerinde, babanın ahlaki yargı düzeyinin ise geç ergenlik ve genç yetişkinlik dönemi üzerinde anlamlı bir yordayıcı olduğunu göstermiştir (Speicher, 1994: 629-630). Araştırmamızda da ahlaki kuralların aile içinde vurgulanma sıklığına göre örneklem grubunun ahlaki kayıtsızlık düzeyinin anlamlı bir şekilde farklılaştığı belirlenmiştir. Farklılaşmanın ahlaki kuralların ailede hiç vurgulanmadığını belirten grupla vurgulamanın "çok sık", "sık" ve "bazen" olduğunu belirten gruplar arasında olduğu görülmüştür. En fazla ahlaki kayıtsızlık puan ortalamasının ailede ahlaki kuralların hiç vurgulanmadığını belirten grupta olduğu, en düşük ortalamasının ise ahlaki kuralların çok sık vurgulandığını belirten grupta olduğu tespit edilmiştir. Bulgulara göre; ailede ahlaki kuralların hatırlatılma sıklığı arttıkça, ahlaki kayıtsızlık davranış düzeyi düşmektedir. Bu bulgulardan farklı sonuçlara ulaşan araştırmalar da bulunmaktadır. Örneğin Yavuz Birben AKÖ'den elde edilen puanların ahlaki kuralların ailede vurgulanma sıklığına göre farklılaşmadığı sonucuna ulaşmıştır (Yavuz Birben, 2019: 104).

Ergenlik döneminin pek çok değişimin yanı sıra ahlak gelişiminin de etkin bir biçimde yaşandığı bir dönem olduğu bilinmektedir. Ahlaki davranışları zamanla soyutlaşarak benmerkezci olma eğilimi azalan ergen, kendi davranışları üzerinde akıl yormakta ve davranışlarını iyi ya da kötü olarak değerlendirmektedir. Bu dönemde neyin yanlış olduğu sorusundan ziyade neyin haklı ve doğru olduğu sorusu önemli olmaya başlamakta, bu da ergende bir takım ahlaki çelişkilerin oluşmasına yol açmaktadır (Gander ve Gardiner, 2007). Öte yandan psikolojik ve bilişsel değişimlerle birlikte hem aile hem de toplum ergen bireyden çeşitli konularda akılcı kararlar vermesini ve yeni roller üstlenmesini bekler (Geçtan, 2005). Ergenlik döneminde aileden uzaklaşıp bağımsız olma ve kendi kimlik ve kişiliğini oluşturma çabasında olan birey, bir yandan da ailesinin ilgi ve şefkatine ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle kararlar bazen aile tarafından, bazen birlikte ve bazen de kişi tarafından verilmektedir. Araştırmada son olarak bu durum incelenmiş ve bireyin kendisiyle ilgili kararların alınma şekli ile

ahlaki kayıtsızlık düzeyinin arasında anlamlı bir farklılaşmanın olduğu bulgulanmıştır. Önemli farklılık kararları anne-babasının aldığı belirten grup ile kararları birlikte aldıklarını belirten grup arasındadır. En düşük ortalama kararları birlikte aldıklarını ifade eden grupta tespit edilmiş, kararları kendisinin aldığı belirten grubun ahlaki kayıtsızlık puan ortalamasının da yüksek olduğu görülmüştür. Bu bulgular ergenin birey olarak görülmediği ve hakkındaki kararları ebeveynin verdiği kişiler ile tamamen aileden bağımsız kararlar veren kişilerin daha fazla ahlaki kayıtsızlık sergileme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Buna karşın kararların birlikte alındığı grubun ahlaki kayıtsızlık puan ortalamasının en düşük çıkması; ergenin bir yandan birey olduğunun kabullenilmesinin önemini, bir yandan da yaşam becerilerini edinmesinde ailenin rehberliğinin önemini göstermesi bakımından anlamlıdır.

Araştırma bulgularıyla ilgili şu öneriler sunulabilir:

- Bu çalışma lise öğrencileri üzerinde yapılmıştır. Farklı örneklem grupları ile yapılacak yeni araştırmalarla alan yazın zenginleştirilebilir.
- Lise öğrencilerinin ahlaki kayıtsızlık düzeyleri üzerinde farklı değişkenlerin etkisi olabileceği dikkate alınarak daha farklı değişkenlerle çalışmalar yapılabilir.
- Bu araştırmada kullanılan örneklem, yöntem ve değişkenler dışında farklı örneklem, yöntem ve değişkenler kullanılarak ahlaki kayıtsızlık konusu farklı boyutlarıyla ele alınabilir. Bu kapsamda okul aidiyeti, başarı, değerler, dindarlık/maneviyat gibi değişkenlerle ahlaki kayıtsızlık ilişkisi incelenebilir.
- Ahlaki olmayan zorbalık, saldırganlık, kavga, öfke davranışları ve benzeri riskli davranışların eğitim ortamlarında minimum düzeyde olması önem arz etmektedir. Bu nedenle eğitim ortamlarında ahlaki kayıtsızlık düzeyini azaltacak politikalar geliştirilmesi gerekmektedir.
- Aile eğitimlerine önem verilmelidir. Bu konuda Rehberlik Araştırma Merkezleri ve okul rehberlik servisleri daha da işlevsel hale getirilmelidir.
- Ahlaki kayıtsızlık bireyleri, aileleri ve toplumun her kesimini etkileyen bir durumdur. Bu sebeple üniversitelerin, yerel yönetimlerin, sivil toplum örgütlerinin, gençlik merkezlerinin ve toplumun tüm kesimlerinin iş birliği içerisinde çalışmalar yapmaları oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

- Alkaşifoğlu, M. & Ercan, O. (2009). Ergenlerde Riskli Davranışlar. *Türk Pediatri Arşivi Dergisi* 44(1), 1-6.
- Aquino, K., Reed, A., Thau, T. & Freeman, D. (2007). A Grotesque and Dark Beauty: How the Self-Importance of Moral Identity and Mechanisms of Moral Disengagement Influence Cognitive and Emotional Reactions to War. *Journal of Experimental Social Psychology* 43(3), 385-392.
- Bandura, A. (1986). *Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
- Bandura, A. (1990). Mechanisms of Moral Disengagement. *Origins of Terrorism: Psychologies, Ideologies, Theologies, States of Mind*. (Ed.). W. Reich. Cambridge: Cambridge University Press, 161-191.
- Bandura, A., Barbaranelli, C., Caprara, G. V. & Pastorelli, C. (1996). Mechanisms of Moral Disengagement in the Exercise of Moral Agency. *Journal of Personality and Social Psychology* 71(2), 364-374.
- Bandura, A. (1999). Moral Disengagement in the Perpetration of Inhumanities. *Personality and Social Psychology Review* 3(3), 193-209.
- Bandura, A. (2002). Selective Moral Disengagement in the Exercise of Moral Agency. *Journal of Moral Education* 31(2), 101-119. Doi: 10.1080/0305724022014322.
- Bandura, A. (2015). *Moral Disengagement: How People Do Harm and Live with Themselves*. New York: Worth Publishers.
- Boardley, I. D. & Kavussanu, M. (2010). Effects of Goal Orientation and Perceived Value of Toughness on Antisocial Behavior in Soccer: The Mediating Role of Moral Disengagement. *Journal of Sport and Exercise Psychology* 32(2), 176-192.
- Caprara, G. V., Fida, F., Vecchione, M., Tramontano, C. & Barbaranelli, C. (2009). Assessing Civic Moral Disengagement: Dimensionality and Construct Validity. *Personality and Individual Differences* 47(5), 504-509. Doi:10.1016/J.Paid.2009.04.027.
- Derman, M. T. (2013). Çocukların Empati Beceri Düzeylerinin Ailesel Etmenlere Göre Belirlenmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies* 6(1), 1365-1382.
- Erbaş, E. & Perçin, N. Ş. (2017). Ahlaki Çözülme (Moral Disengagement) Ölçeği Türkçe Geçerlemesi ve Kişi-Çevre Uyumu İlişkisi. *AİBÜ Abant*

İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 17(1), 177-190.

Fitzpatrick, S. & Bussey, K. (2017). The Role of Moral Disengagement on Social Bullying in Dyadic Very Best Friendships. *Journal of School Violence 17(4)*, 417-429. <http://doi.org/10.1080/15388220.2017.1355810>.

Gander, M. J. & Gardiner, H. W. (2007). *Çocuk ve Ergen Gelişimi*. (Çev.). Onur, B. İstanbul: İmge Kitabevi.

Garbharran, A. & Thatcher, A. (2011). Modelling Social Cognitive Theory to Explain Software Piracy Intention. *Human Interface and the Management of Information Part I*. (Ed.). M. J. Smith, G. Salvendy. Berlin: Springer-Verlag, 301-310.

Geçtan, E. (2005). *Psikanaliz ve Sonrası*. İstanbul: Metis Yayınları.

George, D. & Mallery, P. (2016). *IBM SPSS Statistics 23 Step by Step: A Simple Guide and Reference*. New York: Routledge.

Gezici Yalçın, M., Şenyurt, A. Y., Gültepe, B. & Coşkun, H. (2016). Ahlâkî Uzaklaşma Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi 6(1)*, 309-332.

Gini, G., Pozzoli, T. & Hymel, S. (2014). Moral Disengagement Among Children and Youth: A Meta-Analyticreview of Links to Aggressive Behavior. *Aggressive Behavior 40*, 56-68.

Gibbs, J. C., Potter, G. B. & Goldstein, A. P. (1995). *The EQUIP Program: Teaching Youth to Think and Act Responsibly Through a Peer-Helping Approach*. Champaign, IL: Research Press.

Gülmez, Ç. (2014). Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet, Ahlaki Çözülme ve Dindarlık. (Doktora Tezi). *YÖK Ulusal Tez Merkezi*, 369270.

Hamlin, J. K., Wynn, K. & Bloom, P. (2007). Social Evaluation by Preverbal Infants. *Nature 450*, 557-559. Doi:10.1038/Nature06288.

Hamlin, J. K., Wynn, K. & Bloom, P. (2010). "Three-Month-Olds Show A Negativity Bias in Their Social Evaluations", *Developmental Science 13(6)*, 923-929.

Johnson, C. E. (2014). Why "Good" Followers Go "Bad": The Power of Moral Disengagement", *Journal of Leadership Education (Özel Sayı)*, 36-50. <http://doi.org/10.12806/V13/I4/C6>.

Karataş, A., Gündüz, B. & Karabörk, B. (2019). Ergenlerde Ahlaki Kayıtsızlığın Yordayıcısı Olarak Arkadaşa Bağlanma Stilleri ve Akran

Zorbaliğının İncelenmesi. *EJER Congress 2019 Bildiri Kitabı*, 1270-1276.

Kaya, E. (2018). Akran Zorbaliğında Ahlaki Uzaklaşma Düzeyinin ve Mağdurun Sosyal Kimliğinin Mağdura Yardım Etme İsteğine Etkisi. (Yüksek Lisans Tezi). *YÖK Ulusal Tez Merkezi*, 513458.

Köklü, N., Büyükköztürk, Ş. & Bökeoğlu, Ö. Ç. (2006). *Sosyal Bilimler İçin İstatistik. (Geliştirilmiş 2. Baskı)*. Ankara: Pegem Yayıncılık.

Köklü, A. (2019). Ergenlerde Ahlaki Uzaklaşma ile Riskli Davranışlar ve Empati Yeteneği Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. (Yüksek Lisans Tezi). *YÖK Ulusal Tez Merkezi*, 545465.

MEB Strateji Geliştirme Başkanlığı. (2019). *Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2018-2019*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları.

Milli Eğitim Bakanlığı. (1973). Milli Eğitim Temel Kanunu. *T.C. Resmi Gazete*. 1739, S. 14574, 24.06.1973.

Milli Eğitim Bakanlığı. (2018). *2023 Eğitim Vizyon Belgesi*. http://www.ogretmenx.com/2023_vizyon.pdf. Erişim Tarihi: 27.04.2020.

Moore, C. (2015). Moral Disengagement. *Current Opinion in Psychology* 6, 199-204.

Online Tureng Sözlük. Moral Disengagement. <https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/ahlaki%20geri%20%c3%a7ekilme>. Erişim Tarihi: 29.04.2020.

Osofsky, M. J., Bandura, A. & Zimbardo, P. G. (2005). The Role of Moral Disengagement in the Execution Process. *Law and Human Behavior* 29(4), 371-393.

Öngören, B., Sarıefe, H. & Balcı, Y. (2017). Ergenlerde Riskli Davranışların Sosyal Açından İrdelenmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies* 62, 333-347.

Özalp, U. & Yirci, R. (2019). Meslek Lisesi Öğrencilerinin Ahlaki Uzaklaşma Algılarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 20 (Özel Sayı), 941-956. Doi: 10.17494/ogusbd.555087.

Paciello, M., Fida, R., Tramontano, C., Lupinetti, C. & Caprara, G. V. (2008). Stability and Change of Moral Disengagement and Its Impact on Aggression and Violence in Late Adolescence. *Child Development* 79(59), 1288-1309.

- Paciello, M., Fida, R., Cerniglia, L., Tramontano, C. & Cole, E. (2013). High Cost Helping Scenario: The Role of Empathy, Prosocial Reasoning and Moral Disengagement on Helping Behavior. *Personality and Individual Differences* 55(1), 3-7. <https://doi.org/10.1016/J.Paid.2012.11.004>.
- Paciello, M., Fida, R., Tramontano, C., Cole, E. & Cerniglia, L. (2013). Moral Dilemma in Adolescence: The Role of Values, Prosocial Moral Reasoning and Moral Disengagement in Helping Decision Making. *European Journal of Developmental Psychology* 10(2), 190-205. <http://doi.org/10.1080/17405629.2012.759099>.
- Perren, S. & Gutzwiller-Helfenfinger, E. (2012). Cyber Bullying and Traditional Bullying in Adolescence: Differential Roles of Moral Disengagement, Moral Emotions, and Moral Values. *European Journal of Developmental Psychology* 9(2), 195-209.
- Rogers, M. K. (2001). A Social Learning Theory and Moral Disengagement Analysis of Criminal Computer Behavior: An Exploratory Study. (Doctoral Dissertation). University of Manitoba, Canada.
- Sheikh, S. & Janoff-Bulman, R. (2010). Tracing the Self-Regulatory Bases of Moral Emotions. *Emotion Review* 2(4), 386-396.
- Sheikh, S. & Janoff-Bulman, R. (2010). The "Shoulds" and "Should Nots" of Moral Emotions: A Self-Regulatory Perspective on Shame and Guilt. *Personality and Social Psychology Bulletin* 36(2), 213-224. Doi: 10.1177/0146167209356788.
- Sheikh, S. & Janoff-Bulman, R. (2013). Paradoxical Consequences of Prohibitions. *Journal of Personality and Social Psychology* 105(2), 301-315.
- Speicher, B. (1994). Family Patterns of Moral Judgment During Adolescence and Early Adulthood. *Developmental Psychology* 30(5), 624-632.
- Tola, D. (2003). İlkokul 5. Sınıf Çocuklarında Ahlaki Yargı İle Ana-Baba Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi, 33965.
- Van Cleemput, K., Vandebosch, H. & Pabian, S. (2014). Personal Characteristics & Contextual Factors That Determine "Helping", Joining in, and "Doing Nothing" When Witnessing Cyberbullying. *Aggressive Behavior* 40(5), 383-396.
- Wang, X., Lei, L., Liu, D. & Hu, H. (2016). Moderating Effects of Moral Reasoning and Gender on the Relation Between Moral Disengagement

and Cyberbullying in Adolescents. *Personality and Individual Differences* 98, 244-249. <http://doi.org/10.1016/j.paid.2016.04.056>.

Yavuz-Birben, F. & Bacanlı, H. (2017). Ahlaki Kayıtsızlık Ölçeği'nin Türkçe'ye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *YILDIZ Journal of Educational Research* 2(2), 1-25.

Yavuz-Birben, F. (2019). Ahlaki Kayıtsızlığı Azaltmaya Yönelik Bir Eğitim Programı Geliştirilmesi ve Etkililiğinin Değerlendirilmesi. (Doktora Tezi). *YÖK Ulusal Tez Merkezi*, 581888.

Yazıcıoğlu, Y. & Erdoğan, S. (2007). *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri (2. Baskı)*. Ankara: Detay Yayıncılık.